

KOMPARACE FORMÁLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ ODSOUZENÝCH MEZI ČESKOU REPUBLIKOU A NORSKEM

Jaroslav Kříž¹

¹Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra andragogiky a managementu vzdělávání, Myslíkova 7, 110 00 Praha 1, Česká republika

Abstrakt

Předložená výzkumná studie se zabývá komparací vězeňských systémů České republiky a Norska, které je považováno, díky svým výsledkům a inovativním přístupům k odsouzeným, za úspěšnou zemi v oblasti prevence recidivy. Norsko dlouhodobě realizuje úspěšné modely vězeňské praxe založené na efektivní resocializaci a integraci odsouzených. Systém vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody je v obou sledovaných zemích odlišný. Cílem studie je identifikovat rozdíly ve vzdělávacích systémech a v přístupech odborných zaměstnanců k odsouzeným v České republice a Norsku. Při této komparaci byla využita obsahová analýza primárních i sekundárních zdrojů zabývajících se problematikou formálního vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Zároveň budou komparovány výsledky výzkumných studií zaměřených na efektivitu vzdělávání ve výše uvedených zemích. Výsledkem studie je sumarizace klíčových rozdílů v systému vzdělávání a zhodnocení jejich dopadu na proces resocializace a případný vliv na recidivu odsouzených.

Klíčová slova: formální vzdělávání, recidiva, resocializace, sociální andragogika, výkon trestu odnětí svobody

Abstract

COMPARISON OF THE FORMAL EDUCATION OF CONVICTS BETWEEN THE CZECH REPUBLIC AND NORWAY

The presented research study deals with the comparison of the prison systems of the Czech Republic and Norway, which is considered, thanks to its results and innovative approaches to convicts, to be a successful country in the field of recidivism prevention. Norway has been implementing successful models of prison practice based on the effective resocialization and integration of convicts in the long term. The system of education of persons serving a prison sentence is different in both observed countries. The aim of the study is to identify differences in educational systems and professional staff's approaches to convicts in the Czech Republic and Norway. In this comparison, a content analysis of primary and secondary sources dealing with the issue of formal education

of persons serving a prison sentence was used. At the same time, the results of research studies focused on the effectiveness of education in the above countries will be compared. The result of the study is a summary of key differences in the education system and an evaluation of their impact on the process of resocialization and possible influence on the recidivism of convicts.

Keywords: formal education, recidivism, resocialization, social andragogy, imprisonment

1. ÚVOD

V České republice a ostatních evropských státech je vzdělávání součástí lidských práv. Samotné právo na vzdělání je zakotveno v různých evropských a mezinárodních dokumentech, včetně minimálních standardů zacházení s vězněnými osobami, které byly vytvořeny OSN (*Nelson Mandela Rules*). Ty jsou určeny k tomu, aby na základě všeobecně přijímaného mínění a základních prvků stanovily nejvhodnější současný vězeňský systém, co se všeobecně považuje za dobré zásady a dobrou praxi pro zacházení s vězněnými osobami a správu věznic (OSN č. 70/175). Dalším zásadním dokumentem využívaným při práci s odsouzenými jsou Evropská vězeňská pravidla (2006), která se stala nejvýznamnějším evropským dokumentem upravujícím dodržování lidských práv při výkonu trestu odnětí svobody (dále jen VTOS) v členských zemích EU, státech ležících na území evropského kontinentu, ale i mimo něj (např. USA nebo Japonsko ve statusu tzv. pozorovatelů) (Kříž & Veteška, 2022).

Samotný proces zacházení s osobami ve VTOS v České republice je upravován zákonem č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, dalšími předpisy (např. vnitřní řády věznic), nařízeními a normami vztahujícími se na zacházení se všemi odsouzenými a zajišťující bezpečnost, pořádek a kázeň, hygienu, práva a povinnosti vězňů. Konkrétně je účelem VTOS dle § 1 odst. 2 zákona o výkonu trestu odnětí svobody: „*působení vhodnými prostředky na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí*

recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti“ (zákon č. 169/1999 Sb.). Účel trestu odnětí svobody tímto obsahuje dvě line. První linie je věnována ochraně společnosti a druhá je věnována nezbytné změně chování odsouzeného (Vágnerová, 2012; Veteška & Fischer, 2020). Dále se vzdělávacím procesem odsouzených zabývá vyhláška č. 345/1999 Sb., která také popisuje principy a kroky zacházení s odsouzenými. Proces zacházení je realizován systematickými a odbornými metodami, přičemž v rámci tohoto zacházení je v současné době v České republice kladen důraz na zaměstnávání a vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody (srov. Koncepce vězeňství do roku 2025, 2016).

Jedním ze zásadních předpokladů, aby bylo výchovné a terapeutické působení účinné, je dostatek znalostí o biopsychosociálních aspektech souvisejících s delikvencí, kriminalitou a nežádoucím chováním. K tomu se nejčastěji využívají diagnostické nástroje, které mohou v této oblasti efektivně identifikovat kriminální kognici¹, psychopatii², konkrétní poruchy chování a poruchy osobnosti apod. (srov. Novák *et al.*, 2021; Veteška & Fischer, 2020). Následně po diagnostice osob ve výkonu trestu odnětí jsou známy individuální možnosti jedinců a mohou být stanoveny prostředky jejich pozitivního ovlivňování. Dále samotnou účinnost výchovy, vzdělávání a resocializace ovlivňuje a spoluutváří prostředí věznice, ve kterém na

1 Tento způsob myšlení zahrnuje komplexní souhrn kriminálních vzorců myšlení, kognitivních interpretačních chyb a inadekvátnosti svých úvah si není daný jedinec zpravidla vědom a probíhají zcela automaticky na předvědomé úrovni (srov. Blatníková, Faridová & Vranka, 2016; Novák *et al.*, 2021). Tento (mal)adaptivní kognitivní systém pak brání jedinci v recepci vnějších korektivních reakcí a opatření, posiluje rozvoj nežádoucích vzorců behaviorálního projevu a v důsledku tak zvyšuje pravděpodobnost, že se jedinec zapojí do dalších kriminálních aktivit (Novák *et al.*, 2021; Walters, 2012).

2 Koncept psychopatie vymezil Cleckley (1941) osobnostními vlastnostmi jako je: egocentričnost, absence svědomí a pocitu viny, patologická lhavost, bezohledné porušování sociálních norem, slabá kontrola impulzů včetně těch agresivních atd. Tento koncept se významně překrývá s kategoriemi obsaženými v recentních standardizovaných a oficiálně používaných klasifikacích psychických/psychiatrických poruch (ICD-10/MKN-10, DSM-V) (Novák *et al.*, 2021). Výše uvedený koncept je podle Nováka *et al.* (2021) pro forenzní diagnostiku užitečný především pro svou prediktivní validitu a je využíván mnoha psychodiagnostickými nástroji sloužícími k odhadu rizika výskytu sociálně-patologického chování a recidivy kriminálního jednání.

vězněné jedince působí celá řada různých negativních faktorů (např. prizonizace, ideologizace, institucionalizace apod.). Znalost vlivů těchto různých proměnných, které v tomto prostředí na osobnost delikventů působí s formativním účinkem, je pro sociální a penitenciární andragogiku a její teorii a praxi jedním ze základních východisek. Podle Vetešky (2015) sociální andragogika usiluje o nápravně-výchovné a sociálně-rehabilitační působení na jedince se zhoršenou sociální přizpůsobivostí – usiluje zejména o jejich sociální integraci a pracovní zapojení. Využívá k tomu celou řadu instrumentů (od edukačních až po integrační, terapeutické a rehabilitační).

Andragogické nástroje tak tvoří základ úspěšné resocializace a integrace. Systematicky je využívaná především výchova, vzdělávání a poradenství. To jsou klíčové nástroje v práci s odsouzenými. Významná východiska přinesla v posledních několika letech sociální andragogika, která v této oblasti realizuje řadu výzkumů a vzdělávacích (rekvalifikačních a na rozvoj vybraných kompetencí zaměřených) programů (Veteška, 2016). V České republice bylo v roce 2021 celkem 17 243 osob ve výkonu trestu odnětí svobody (Statistická ročenka VS ČR 2021, 2022), z andragogického hlediska tak tvoří významnou cílovou skupinu. Jelikož andragogická intervence napomáhá společně s dalším psychosociálním působením (např. skupinové terapie, specializované programy zacházení apod.) k eliminaci rizikových faktorů, které po propuštění z VTOS u osob zvyšují pravděpodobnost recidivy. Konkrétně jde o změny v motivaci související s ochotou se změnit, podrobit se výše uvedeným korektivním aktivitám, najít smysl života – mnohdy pomocí duchovní nebo spirituální terapie (Veteška & Fischer, 2019).

V této souvislosti je také nutné zmínit výsledky několika mezinárodních metaanalýz, které se zabývaly efektivitou vzdělávání osob ve VTOS. Například z metaanalýzy 18 studií bylo zjištěno, že v Anglii a Walesu účast na neformálním vzdělávání ve výkonu trestu odnětí svobody snižuje pravděpodobnost recidivy přibližně o jednu třetinu (Ellison *et al.*, 2017). Dalším výsledkem této analýzy bylo, že ti, kteří se do vězeňského vzdělávání zapojili, mají o 24 % vyšší pravděpodobnost, že najdou zaměstnání než ti, kteří tak neučinili.

Metaanalýza Davise *et al.* (2014) zjistila, že absolvování formálního vzdělávání během uvěznění

snižuje riziko recidivy jednotlivce po propuštění z vězení. V této studii identifikovali významný účinek na všech úrovních vzdělávání (základní vzdělávání, střední vzdělávání, odborné střední vzdělávání apod.). Zároveň obě tyto metaanalýzy potvrzují, že formální vzdělávání má pozitivní dopad na snižování recidivy a na získání zaměstnání po propuštění, což může být způsobeno získanými dovednostmi, kompetencemi nebo dalšími efekty plynoucími ze vzdělávání (např. vyšší sebevědomí, sebeprezentace a posilování interpersonálních vztahů) (srov. Davis *et al.*, 2014; Ellison *et al.*, 2017; Průcha & Veteška, 2014; Veteška & Fischer, 2019).

2. CÍLE

V České republice i přes stále častější zdůrazňování potřeby efektivy vzdělávání odsouzených nejsou prezentovány podrobnější a aktuální výzkumná zjištění. Současné výzkumy se obvykle zabývají vyhodnocováním programů zacházení (Drahý, Hůrka & Petras, 2018; Jiříčka, 2020), psychologickými aspekty resocializace (Veteška & Fischer, 2019), vězeňskou sociologií (Dirga, 2016; Dirga, 2020) apod. Cílem tohoto příspěvku je na základě analýzy strategických dokumentů Vězeňské služby České republiky (dále VS ČR), Norska (primární prameny) a výsledků odborných studií publikovaných ve WoS, Scopus apod. (sekundární prameny) v letech 2000 až 2021 charakterizovat současný stav vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody a vytvořit přehled identifikovaných rozdílů mezi Českou republikou a Norskem v systému vzdělávání u výše uvedené cílové skupiny. Předkládaná komparativní analýza vychází z metodologie srovnávací andragogiky a konkrétně se zaměřuje na systém současného formálního vzdělávání a specifika edukační reality.

3. TEORETICKÝ RÁMEC

Předložený text komparuje vězeňské systémy³ a jurisdikce zemí, jejichž politická, ekonomická, demografická a kulturní situace je odlišná. Komparace a konceptualizace samotného vězeňského života, filozofie systému trestního práva a zacházení s odsouzenými by se mohla týkat např. samotného trestního řádu a tvrdosti trestů (srov. Crewe *et al.*, 2022). Tyto komparace nám napomá-

3 Komparativní penologie (srovnávací penologie) je několika autory považována za velmi náročnou disciplínu, jelikož při výzkumu musí při srovnávání specifikovat odborné termíny, přístupy, problémy a situace v jednotlivých zemích, které přímo ovlivňují vězeňství (Crewena *et al.* 2022).

hají porozumět věznici jako institucionální formě, vyjádření státní autority a identifikovat mechanismy – druhy vztahů, režimů, právní principy a filozofii – které generují různé druhy zkušeností mezi odsouzenými.

Velmi aktuální komparaci a určitou obranu severské trestní justice – před tvrzením Prata (2008), Prata a Erikssona (2014), že severské země jsou neobvykle mírné a humánní při ukládání trestů a výkonu trestu odnětí svobody – přináší výzkumná studie Crewena *et al.* (2022), která provedla průzkum ve třinácti věznicích v Anglii, Walesu, Norsku a detailně popisuje specifika trestu optikou odsouzených (Crewe *et al.*, 2022).

Vězeňská služba České republiky se dlouhodobě hlásí k moderním západním penitenciárním principům, které pocházejí především ze Skandinávie. Vývoj moderních evropských vězeňských systémů je možné datovat od konce druhé světové války, kdy vojensko-politické dopady výrazně poznamenaly tehdejší Československou republiku. Na základě lekce dehumanizace a nelidského zacházení s odsouzenými během let 1939–1945 se v Evropě vznesla vlna kritiky vůči stávajícím způsobům trestání a zacházení s odsouzenými (srov. Brunová, 2020; Kýr, 2006). Mezi lety 1945–1965 tak došlo v Evropě k mohutné vlně reforem trestních systémů, jejichž základem se stala snaha vytvořit trestní (vězeňské) systémy založené na humánním zacházení s odsouzenými a na dodržování lidských práv vězňů. Ovšem tyto reformy byly v důsledku změny politického, resp. ideologického směřování Československa (sovětizace vězeňství) zbrzděny. V tehdejší Československu byly implementovány pouze některé moderní mezinárodní trendy a standardy vězeňství převedeny do praxe v 60. letech 20. století. Tento moderní posun byl zdůrazněn přijetím Minimálních standardních pravidel pro zacházení s odsouzenými v roce 1960 (více viz Veteška, 2015).

Konkrétně inspirace ze Skandinávie se týká přístupu k odsouzeným, ale také k odborné přípravě a dalšímu vzdělávání příslušníků a odborných zaměstnanců vězeňské služby. Tato inspirace je patrná především z dlouhodobé spolupráce, která je detailně popsána v časopisu České vězeňství, které vydává sama Vězeňská služba České repub-

liky (viz Botková, 2018; Vlach, 2019 apod.). Dále je tato spolupráce a inspirace zmiňována ve strategickém dokumentu Koncepce vězeňství do roku 2025⁴ a ve statistických ročenkách Vězeňské služby České republiky. Česká republika se vzhledem k výše uvedené historii, personálnímu zajištění, kapacitám a samotnému trestnímu řádu nemůže ve všech ohledech ztotožňovat s nastaveným systémem trestání a vězeňství v Norsku. Na některé odlišnosti upozorňuje i Drahoňovský a Bulavová (2020). Konkrétně zmiňují přítomnost civilní složky v přímém kontaktu s odsouzenými a absenci odborných externích terapeutů v České republice. Dále zdůrazňují individuální přístup k odsouzeným, lepší vybavení a jasnou návaznost na život po propuštění (Drahoňovský & Bulavová, 2020). Právě oblast postpenitenciární péče je podle našeho názoru velmi důležitá, ovšem opomíjená z hlediska legislativního i odborného.

V tomto ohledu Vězeňská služba České republiky učinila významné kroky, konkrétně realizaci Otevřené Věznice Jiřice, jejichž vznik byl inspirován celosvětově známou otevřenou věznicí Bastøy v Norsku⁵ (srov. Pakes, 2020; Prokopová, 2020) a podporu projektů neziskového sektoru snažících se o další vzdělávání (kvalifikační, občanské i zájmové) a integraci odsouzených.

4. METODOLOGIE

Využitou výzkumnou metodou byla obsahová analýza, která měla za cíl identifikovat a charakterizovat rozdíly v oblasti formálního vzdělávání odsouzených mezi Českou republikou a Norskem. Tato výzkumná metoda bývá dávána do souvislosti především s kvantitativní metodou výzkumu, ovšem může naplňovat také charakteristiky výzkumu kvalitativního (srov. Berger, 2016). V této studii budou použity oba přístupy, přičemž v první fázi bude využit kvalitativní přístup, který bude sloužit deskripci vězeňských vzdělávacích systémů Česka a Norska. V kvantitativní části výzkumného šetření budou využity především dostupné statistické ročenky, resp. statistická data.

Díky tomuto postupu budou ve vybraných textech jednotlivé kategorie analyzovány, a především komparovány z pohledu legislativ-

4 V tomto dokumentu je jako jeden ze strategických cílů uvedeno: „Efektivní čerpání finančních prostředků z fondů Evropské unie, Norských a dalších fondů“ (Koncepce vězeňství do roku 2025, 2016, s. 7). Dále je Norsko uváděno jako dobrý příklad praxe v poskytování zdravotní péče o vězněné osoby, za které v Norsku zodpovídá Ministerstvo zdravotnictví a v neposlední řadě je Norsko zmiňováno jako příklad v procesu resocializace.

5 Nové přístupy pracovníků Vězeňské služby České republiky uplatňované v Otevřené věznici po vzoru Vězeňské služby Norska detailně popisuje kvalitativní studie Kříže a Vetešky (2022).

ního, kulturně antropologického, sociologického a edukačního. Předmětem obsahové analýzy v této práci budou především veřejně dostupné materiály publikované vězeňskými institucemi České republiky a Norska. Konkrétně půjde o obsahovou analýzu výročních zpráv, statistických ročenek, výzkumných zpráv a odborných článků v mezinárodních vědeckých databázích apod. Strategické dokumenty vězeňských služeb jsou klíčové, jelikož stojí na předpokladu, že tyto zprávy jsou ústředním komunikačním materiálem s veřejností a slouží nejen k informování, ale také k prezentování činností a aktivit výše uvedených bezpečnostních sborů.

5. VÝSLEDKY A DISKUZE

Historii vzdělávání osob ve VTOS v České republice se věnuje John (2010; 2020), který detailně popisuje vývoj vzdělávání osob ve VTOS od první poloviny 19. století. Od této doby prošlo vzdělávání v českých věznicích mnohými peripetemi (válečné situace země, ideologické směřování Československa, změna politické situace apod.). Do roku 1956 v Československu neřešil otázky výchovného působení na odsouzené žádný předpis. Následně v podmínkách socialistického vězeňství dochází ke změně, jelikož nová legislativa pohlíží na vzdělávání jako na právo, nikoliv jako na povinnost. Následně se po těchto deformacích ve 20. století začalo vzdělávání pozvolna navracet ke svému prvotnímu účelu, totiž prostřednictvím nově získané kvalifikace napomáhat lepšímu návratu odsouzenému do civilního života (John, 2020).

Historie vzdělávání v Norsku sahá již do roku 1739, kdy byl přijat zákon, který prosazoval především náboženskou výchovu a vzdělávání bylo chápáno jako součást rehabilitačního procesu. Následně v druhé polovině 19. století bylo vzdělávání poskytováno ve všech osmi věznicích v Norsku. Až do poloviny 20. století byla vězeňská služba zodpovědná za všechny aspekty výkonu trestu, včetně vzdělávání odsouzených. V roce 1969 převzalo odbornou a finanční odpovědnost za vzdělávání odsouzených Ministerstvo církve a školství, a následně v roce 2008 byly ve všech věznicích zřízeny školy (více k historii vzdělávání v Norsku viz Langelid, 2017).

Z tohoto velmi stručného historického nástinu vývoje vzdělávání ve výše uvedených zemích je možno identifikovat několik rozdílů, které ovlivňují i současné formální vzdělávání odsouzených. Tím nejpodstatnějším rozdílem je, že vzdělávání odsouzených v Norsku je řízeno a realizováno Ministerstvem školství. V České republice je podle

zákona č. 561/2004 Sb., stanoveno, že Ministerstvo spravedlnosti zřizuje školy a školská zařízení jako organizační složky státu. Tudíž vzdělávání odsouzených v České republice řídí především Ministerstvo spravedlnosti. Kromě tohoto systémového a legislativního rozdílu ve vzdělávání odsouzených můžeme identifikovat také odlišnosti v rozmístění škol, jelikož v České republice nejsou školská zařízení součástí každé věznice.

Formální vzdělávání ve VTOS umožňuje odsouzeným v České republice i Norsku doplnit si základní, střední i vysokoškolské vzdělání. Z výzkumné zprávy Eikeland, Mangera & Asbjørnsena (2016) o vzdělávání v norských věznicích, vyplývá, že celkem 8 % odsouzených nemá dokončenou základní školu a 49,6 % odsouzených má jako nejvyšší dosažené vzdělání základní školu. Ve srovnání s Českou republikou v roce 2016 bylo celkem 2,03 % odsouzených, kteří neměli dokončenou základní školu, 2,25 % odsouzených mělo zvláštní školu a celkem 44,33 % odsouzených mělo jako nejvyšší vzdělání základní školu (Statistická ročenka VS ČR 2016, 2017). Při komparaci těchto dat můžeme jednoznačně konstatovat, že nejpočetnější cílovou skupinu tvoří odsouzení s nejvyšším základním vzděláním (srov. Asbjørnsen *et al.*, 2021; Eikeland, Manger & Asbjørnsen, 2016; Statistická ročenka VS ČR 2021, 2022).

Ovšem ve věznicích nalezneme také negramotné nebo pologramotné odsouzené. V minulosti byl počet těchto odsouzených vyšší. V současné době nejsou negramotní vězni zahrnuti do statistických ročenek v České republice. Mezi lety 2000 až 2005 bylo v českých věznicích průměrně celkem 26 negramotných osob (srov. Statistická ročenka VS ČR 2000 až 2005). Od roku 2006 nejsou zjišťovány počty negramotných jedinců ve VTOS a jsou pouze prezentovány kurzy psaní a čtení pro tyto osoby (srov. Biedermanová & Petras, 2011). Samozřejmě, že s růstem vzdělanosti v celé populaci nastal tento růst i u odsouzených osob v České republice. Ovšem z výsledků norských výzkumných studií můžeme předpokládat, že se stále malé procento negramotných nebo pologramotných osob ve VTOS v současné době nachází (srov. Asbjørnsen *et al.*, 2021, Jones *et al.*, 2012). Tudíž není možné, že by se v České republice nenacházel žádný negramotný nebo pologramotný odsouzený, pouze nejsou využívány žádné nástroje k určení míry gramotnosti (příp. nejsou publikovány žádné výsledky z této oblasti).

Oproti tomu v Norsku i v současné době probíhají výzkumy zaměřené na zvyšování gramotnosti odsouzených, jelikož podle průzkumu z roku 2014 celkem 30 % vězňů v dotazníkovém šetření

uvedlo, že mají potíže se čtením a psaním (Revold, 2015). Norští výzkumníci zároveň využívají různé dotazníky, jenž mají za úkol identifikovat úroveň gramotnosti odsouzených (srov. Asbjørnsen *et al.*, 2021, Jones *et al.*, 2012). V České republice současné výzkumy zaměřené na zjišťování úrovně gramotnosti odsouzených chybí.

Jak již bylo výše uvedeno, ve věznicích je dlouhodobě největší počet odsouzených s nejvyšším základním vzděláním. Situaci těchto osob v České republice přináší níže uvedený graf.

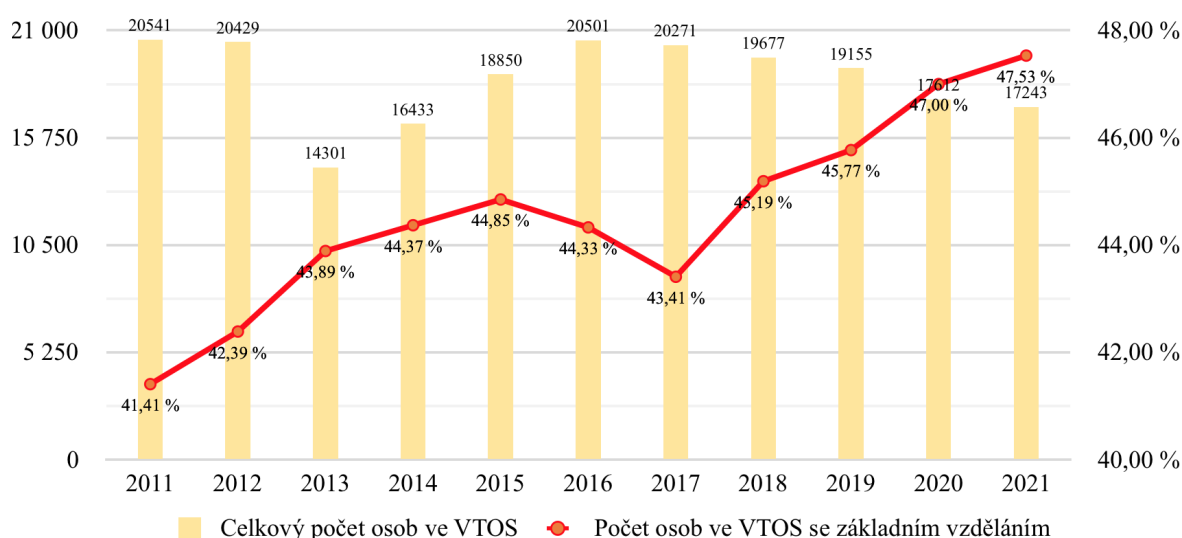
Konkrétně přináší graf data od roku 2011 až 2021 o vývoji počtu osob ve VTOS, kteří mají jako nejvyšší dosažené vzdělání základní. Tento počet je udáván v procentech z celkového počtu odsouzených, který je znázorněn sloupcovým grafem. Z těchto dat je patrné, že procentuální zastoupení odsouzených s nejvyšším dosaženým základním vzděláním stoupá, konkrétně můžeme spatřovat 6,12 % nárůst. Z těchto dat vyplývá, že pro osoby ve VTOS je z pohledu formálního vzdělávání v rámci zvyšování si kvalifikace nejvýznamnější střední vzdělávání, tj. střední odborná učiliště Vězeňské služby a také spolupracujících subjektů ze státní i soukromé sféry. Výzkumné studie zaměřené na vzdělávání odsouzených na středních školách v České republice v mezinárodních databázích jako je WoS, Scopus apod. nenalezneme.

Ovšem v Norsku byla realizována celá řada výzkumů zaměřených na různé oblasti v sekundárním vzdělávání. Například Manger, Eikeland & Asbjørnsen (2016) realizovali výzkumy zaměřené na motivaci a vzdělávací touhy odsouzených, ve kterých zjistili, že více než 80 % odsou-

zených se chce ve věznicích vzdělávat. Hlavní motivací ke vzdělávání ve vězení bylo získání lepší profese po propuštění nebo pokračovali v práci, kterou měli před uvězněním. Dále se motivaci ke vzdělávání věnoval Manger, Eikeland, Diseth, a Hetland, (2006). Mezi další výzkumná témata v této oblasti patří překážky ve vzdělávání (Eikeland, Manger & Asbjørnsen, 2016), kam můžeme z výsledků zařadit především věk a délku trestu, v neposlední řadě se výzkumy zaměřují také na efektivitu vzdělávání a jeho vliv na recidivu (Tønseth & Bergsland, 2019). Při komparaci studijních oborů na středních školách je patrné, že v obou zemích se snaží osoby ve VTOS vybavit pracovními kompetencemi, uplatnitelnými na trhu práce ve spojení s vývojem poptávky. Nejčastěji jsou vyučovány obory z oblasti stravovacích a ubytovacích služeb, potravinářská výroba, stavební a technické obory (srov. Eikeland, Manger & Asbjørnsen, 2016; Statistická ročenka 2021, 2022).

V neposlední řadě je také nutné zmínit vzdělávání odsouzených na vysokých školách, které je v České republice realizováno ve třech věznicích v oborech: Teologické nauky a Všeobecná sestra. Toto vzdělávání probíhá formou přednáškových cyklů a samostudia odsouzených (Statistická ročenka 2021, 2022).

V několika výzkumech v Norsku, a především ve výzkumné zprávě Eikelanda, Mangera & Asbjørnsena (2016), byla zdůrazněna potřeba snazšího získání vysokoškolského vzdělání ve VTOS. Konkrétně výzkumníci upozorňují, že musí existovat lepší možnosti ke studiu a lepší podmínky pro samostudium pod dohledem ve věznicích.

Graf 1: Počet osob s nejvyšším dosaženým základním vzděláním ve VTOS

Zdroj: Vlastní zpracování z dostupných dat VS ČR (Statistická ročenka VS ČR 2011 až 2021)

Výzkumníci uvádí, že je stále potřeba lepší a systematictější spolupráce mezi vysokými školami a institucemi. Jelikož z výsledků studie vyplývá, že osoby ve VTOS, které se účastní vysokoškolského vzdělávání nejsou dostatečně spokojeni s výcvikem a poradenstvím, kterého se jim dostává (Eikeland, Manger & Asbjørnsen, 2016).

V České republice je vzdělávání odsouzených jedním ze strategických cílů Koncepce vězeňství do roku 2025. Zároveň se podařilo realizovat jeden z dílčích cílů výše uvedené koncepce, a to zavedení institutu stipendia pro odsouzené, díky kterému je na základě komplexního hodnocení přiznáno stipendium až ve výši 1 000 Kč. Jako hlavní cíle pro následující období ve vězeňském vzdělávání je

přiblížení se moderním vzdělávacím trendům: 3D tisk, robotizace a využívání CNC strojů (John, 2020).

V Norsku je resocializace a rehabilitace prostřednictvím formálního vzdělávání dlouhodobou prioritou. Vězeňské vzdělávání se řídí principem normality. Ovšem od běžného vzdělávání v Norsku se vězeňské vzdělávání odlišuje menším počtem žáků ve třídách (maximálně osm žáků), čímž vytváří bezpečnější prostředí a vyšší čas pedagogů věnovaný odsouzeným. Zároveň se vzdělávání odsouzených v Norsku stejně jako v České republice přibližuje novými vzdělávacími obory moderním trendům v této oblasti (srov. Eikeland, Manger & Asbjørnsen, 2016, Tønseth & Bergsland, 2019).

ZÁVĚR

Příspěvek porovnává a shrnuje výzkumné výsledky, které jsou zaměřeny na formální vzdělávání odsouzených v České republice a v Norsku. Z výsledků komparace může být konstatováno, že výrazný rozdíl je především v řízení samotného vězeňského vzdělávání, jelikož má za vzdělávání osob ve VTOS v Norsku odbornou i finanční odpovědnost Ministerstvo školství. V České republice vzdělávání osob ve VTOS řídí Ministerstvo spravedlnosti, ovšem odsouzení mohou studovat také na státních i soukromých školách na základě dohody o zajištění školní docházky mezi věznicí a vzdělávacím subjektem (střední školou, vysokou školou apod.). Zároveň bylo v Norsku realizováno několik plošných výzkumů, které charakterizují různé oblasti vzdělávání. V České republice tyto výzkumné zprávy, které by se zabývaly vzděláváním osob ve VTOS chybí. Vězeňská služba České republiky pouze publikuje Výroční zprávy o činnosti školy a stručná data ve Statistických ročenkách VS ČR.

Ovšem zjištění stavu motivace odsouzených ke vzdělávání, příp. identifikování bariér ve vzdělávání by mohlo pomoci více motivovat odsouzené k formálnímu vzdělávání a zvýšit jejich účast. Pro odsouzeného může vzdělání znamenat zvýšení kvality života po propuštění a snížení rizika návratu k trestné činnosti. Zároveň pro společnost by to znamenalo výrazné snížení nákladů, pokud jedinec nebyl opětovně odsouzen k VTOS.

V komparaci vzdělávání ve vězení mezi Českou republikou a Norskem bylo identifikováno několik rozdílů, které ovšem mohou také vyplývat z rozdílného trestního systému, samotného VTOS a výrazně nižšího počtu odsouzených v Norsku. Jako nedostatek v oblasti formálního vzdělávání odsouzených může být zmíněna absence plošných výzkumných studií v České republice na toto téma, což může být výzvou pro další výzkumy.

Studie byla podpořena projektem Grantové agentury Univerzity Karlovy č. 302221 – Psychosociální aspekty dalšího vzdělávání odsouzených v kontextu docility.

LITERATURA

- Asbjørnsen, A. E., Jones, L. Ø., Eikeland, O. J., & Manger, T. (2021). *Can a Questionnaire Be Useful for Assessing Reading Skills in Adults? Experiences with the Adult Reading Questionnaire among Incarcerated and Young Adults in Norway*. Education Sciences, 11(4), 154. <https://doi.org/10.3390/educsci11040154>
- Berger, A. (2016). *Media and communication research methods. An introduction to qualitative and quantitative approaches*. CA: Sage.
- Biedermanová, E., & Petras, M. (2011). *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Blatníková, Š., Faridová, P., & Vranka, M. (2016). *Kriminální styly myšlení: Inventář PICTScz*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

- Botková, H. (2018). Chystá se trojice nových norských programů. *České vězeňství*, 2(18), 19–21.
- Brunová, M. (2020). *Novodobý vývoj a stav vězeňství v České a Slovenské republice*. Leges.
- Crews, B. et al. (2022). Nordic penal exceptionalism: A comparative, empirical analysis. *The British Journal of Criminology*, 2022(22), 1–20. <https://doi.org/10.1093/bjc/azac013>
- Cleckley, H. (1941). *The Mask of Sanity*. St. Louis, MO: Mosby.
- Davis, L. M. et al. (2014). *How Effective Is Correctional Education, and Where Do We Go from Here? The Results of a Comprehensive Evaluation*. Santa Monica: RAND Corporation. <https://doi.org/10.7249/j.ctt6wq8mt>
- Dirga, L. (2016). Možnosti a úskalí vězeňské etnografie: metodologická reflexe využití Vězeňské etnografie v českém kontextu. *Česká kriminologie*, 2(1), 1–12.
- Dirga, L. (2020). *Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů*. Západočeská univerzita v Plzni.
- Drahoňvský, J., & Buvalová, H. (2020). Vězeňský vychovatel očima svých svěřenců. *Bezpečnostní teorie a praxe*, (3), 25–46.
- Drahý, F., Hůrka, J., & Petras, M. (2018). *SARPO – charakteristiky odsouzených v českých věznicích*. Praha: Vězeňská služba ČR.
- Eikeland, O. J., Manger, T., & Asbjørnsen, A. E. (2016). *Norske innsette: Utdanning, arbeid, ønske og planar. Norwegian prisoners, work, wishes and plans*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland.
- Ellison, M., Szifris, K., Horan, R., & Fox, C. (2017). A Rapid Evidence Assessment of the effectiveness of prison education in reducing recidivism and increasing employment. *Probation Journal*, 64(2), 108–128. <https://doi.org/10.1177/0264550517699290>
- Fischer, S., & Veteška, J. (2018). Problematika adaptace na vazební uvěznění jako problém pro andragogickou intervenci. In Veteška, J. (ed.) *Vzdělávání dospělých 2017 – v době rezonujících společenských změn (177–182)*. Praha: Česká andragogická společnost.
- Fischer, S., & Veteška, J. (2019). Překážky resocializace v penitenciární praxi z hlediska psychologie a andragogiky – výsledky longitudinálního výzkumného šetření. In Veteška, J. (Ed.) *Vzdělávání dospělých 2018 – transformace v éře digitalizace a umělé inteligence (245–253)*. Praha: Česká andragogická společnost.
- Jiříčka, V. (2020). Psychologické aspekty resocializace odsouzených. In Boukalová, H. & Gillernová, I. (ed.). *Kapitoly z forenzní psychologie (327–342)*. Praha, Karolinum.
- John, R. (2020). *Vzdělávání odsouzených v podmínkách českého vězeňství*. Praha: Vězeňská služba ČR.
- John, R. (2010). *Vzdělávání odsouzených ve druhé polovině 20. století. Historická penologie*, (3) Dostupné z: http://forumhistoriae.sk/sites/default/files/hp_03_10.pdf
- Jones, L. Ø., Varberg, J., Manger, T., Eikeland, O.-J., & Asbjørnsen, A. (2012). Reading and writing self-efficacy of incarcerated adults. *Learning and Individual Differences*, 22(3), 343–349. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2012.01.008>
- Koncepce vězeňství ČR do roku 2025. (2016). Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/ostatni/koncepce-vezenstvi.pdf>
- Kříž, J., & Veteška, J. (2022). New Applied Approaches in Open Prison in Convicted Rehabilitation Process In Kříž, J. & Svobodová, Z. (Eds.) *Adult Education 2021 – In Diverse Learning Environments (123–133)*. Praha: Česká andragogická společnost.
- Kýr, A. (2006) Věznění a vězeňství. *Historická penologie*, (1), 1–4.
- Langelid, T. (2017). The Development of Education in Norwegian Prisons. In: Scharff Smith, P., Ugelvik, T. (Eds) *Scandinavian Penal History, Culture and Prison Practice. Palgrave Studies in Prisons and Penology*, (225–247). Palgrave Macmillan.
- Manger, T., Eikeland, O. J., & Asbjørnsen, A. E. (2016). *Norske innsette: Utdanningsmotivasjon og hinder for utdanning i fengsel. Norwegian prisoners: Education motivation and barriers for Education in prison*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland.
- Manger, T., Eikeland, O. J., Diseth, Å. R., & Hetland, H. (2006). *Innsette i norske fengsel: Motiv for utdanning. Prisoners in Norway: Education motives*. Bergen: Fylkesmannen i Hordaland.
- Novák, P. et al. (2021). Praktické implikace konceptů kriminální kognice a psychopatie v penitenciární práci s uživateli návykových látek. *Aplikovaná psychologie*, 10, 878–897.
- Pakes, F. (2020). Old-fashioned Nordic penal exceptionalism: the case of Iceland's open prisons. *Nordic Journal of Criminology*. 1–16. <https://doi.org/10.1080/2578983x.2020.180919>
- Pratt, J. (2008), Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess. Part I: The Nature and Roots of Scandinavian Exceptionalism, *The British Journal of Criminology*, 48, 119–37.
- Pratt, J., & Eriksson, A. (2014), *Contrasts in Punishment: An Explanation of Anglophone Excess and Nordic Exceptionalism*. Routledge.

- Prokopová, H. (2021) Nové přístupy v penitenciární péči – model Otevřené věznice Jiřice. (Rigorózní práce). Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/147780>
- Průcha, J., & Veteška, J. (2014). Andragogický slovník. Praha: Grada.
- Revolv, M. K. (2015). *Innsattes levekår 2014: Før, under og etter soning*. [Prisoners living conditions in 2014: before, during and after prison], Rapport 47. Oslo: Statistisk sentralbyrå
- Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000. (2001). Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2000.PDF>
- Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2005. (2006). Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2005.pdf>
- Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2016. (2017). Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2016.pdf>
- Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2021. (2022). Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-2021.pdf>
- Tønseth, C., & Bergsland, R. (2019). Prison education in Norway – The importance for work and life after release. *Cogent Education*, 6(1). <https://doi.org/10.1080/2331186x.2019.1628408>
- Vágnerová, M. (2012). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Portál.
- Veteška, J. (2015). *Mediace a probace v kontextu sociální andragogiky*. Praha: Wolters Kluwer.
- Veteška, J. (2016). *Přehled andragogiky: úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. Praha: Portál.
- Veteška, J., & Fischer, S. (2020). *Psychologie kriminálního chování: Vybrané otázky etiologie, andragogické intervence a resocializace*. Praha: Grada.
- Vlach, F. (2019). Systém přípravy a vzdělávání vězeňského personálu v Norsku. *České vězeňství*, (2)19. 16–19.
- Walters, G. D. (2012). *Crime in a psychological context: From career criminals to criminal careers*. Sage Publications.
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.